

Dorota Burzyńska

Uniwersytet Łódzki

STRATEGIA CZYSTSZEJ PRODUKCJI ELEMENTEM KONKURENCYJNOŚCI PRZEDSIĘBIORSTW

1. Świadomość ekologiczna przedsiębiorstw

Świadomość ekologiczna obejmuje całokształt idei, wartości, postaw, poglądów, przekonań i opinii o środowisku przyrodniczym, także o relacji człowieka ze środowiskiem przyrodniczym oraz o zadaniach, jakie człowiek ma do spełnienia w środowisku przyrodniczym, wspólnych dla całych grup społecznych i uwarunkowanych w różnych formach życia zbiorowego. Zawiera w sobie nie tylko system regulujący postępowanie, ale także wiedzę, wyobraźnię ekologiczną i światopogląd ekologiczny oraz kulturę ekologiczną [Sadowski 2000]. Pojęcie świadomości ekologicznej nie jest pojęciem jednoznacznym. W skład jego wchodzi takie komponenty, jak wiedza o środowisku naturalnym, stosunek do środowiska, poszanowanie środowiska, intencje proekologiczne oraz zachowania proekologiczne. Ogólnie można stwierdzić, że przez pojęcie świadomości ekologicznej należy rozumieć wiedzę i zrozumienie problemów ekologicznych, ich negatywną ocenę oraz wynikającą z nich chęć właściwego stosunku do środowiska [Kramer, Urbaniec, Kryński 2004, s. 115]. Zachowanie proekologiczne zależy od wielu czynników sytuacyjnych i motywacji do określonych postaw, a także od przyjętych ram instytucjonalnych i prawnych.

Celem rozwoju świadomości ekologicznej jest wykształcenie takich zachowań różnych grup społecznych, które byłyby nastawione na ochronę środowiska, np. może to dotyczyć konsumentów, których zachowania mogłyby wpływać na politykę przedsiębiorstw. Poprzez edukację ekologiczną i lepszą informację można się przyczyniać do kształtowania proekologicznych wzorców konsumenckich i produkcyjnych. Dla przedsiębiorstw decydujące znaczenie ma fakt, że system gospodarki rynkowej dostarcza bodźców i zachęt do proekologicznego działania w kontekście rozwoju zrównoważonego. Wzrost świadomości ekologicznej oraz przyjazne dla środowiska działanie powinny znaleźć także wyraz w realizacji strategii

zarządzania przedsiębiorstwem. Przedsiębiorstwo, jako element środowiska, czerpie korzyści z niego, a także ma bezpośredni wpływ na jego stan i dlatego określenie tego wpływu powinno być traktowane w powiązaniu z innymi podmiotami występującymi na rynku. Współczesne przedsiębiorstwa są zainteresowane podejmowaniem działań przyjaznych środowisku, uwzględniają więc cele środowiskowe w strategiach swojego działania na rynku.

2. Istota i pojęcie strategii czystszej produkcji

Pojęcie „czystsza produkcja” zdefiniowano w „Programie czystszej produkcji” (*Cleaner Production Programme*) w 1989 r. w Paryżu przez działające w strukturze UNEP (United Nations Environment Programme – Program Narodów Zjednoczonych w zakresie środowiska) Centrum Programowania Działalności „Przemysł i Środowisko”. Nowe podejście do funkcjonowania przedsiębiorstwa zaakcentowano w Karcie Biznesu na rzecz Ekorozwoju, gdzie określono zasady czystszej produkcji. Czystsza produkcję, zgodnie z Międzynarodową Deklaracją Czystszej Produkcji, definiuje się jako ciągle stosowanie zintegrowanej, prewencyjnej strategii w odniesieniu do procesów i usług w celu uzyskania korzyści ekologicznych, ekonomicznych i społecznych oraz korzyści związanych ze zdrowiem i bezpieczeństwem.

W Polsce definiuje się ją jako sposób organizacji technik i technologii oraz metod produkcji, które uwzględniają konieczność zapobiegania zagrożeniom lub ograniczają zagrożenia dla zdrowia ludzkiego i środowiska w procesach produkcyjnych oraz we wszystkich fazach istnienia nowego produktu, w tym także po utracie jego cech użytkowych. Czystsza produkcja to proces zarządzania i sterowania produkcją, który zmierza do zapobiegania i marnotrawstwu zasobów pracy ludzkiej, surowców i energii czy też do jego ograniczania. Strategia ta realizuje zasadę likwidacji zanieczyszczeń „u źródła”. Poprzez takie działanie realizowana jest podstawowa zasada rozwoju zrównoważonego – zasada prewencji, w myśl której należy odchodzić od stosowania technologii wysokoodpadowych, emisyjnych, energochłonnych i materiałochłonnych, a dążyć do technologii przyjaznych środowisku.

Pierwsze inicjatywy dotyczące czystszej produkcji podjęto w Polsce równolegle z ogłoszeniem „Programu czystszej produkcji”. Przyjęcie „Deklaracji czystszej produkcji” zapewniło formalne wdrażanie tej strategii, jednak do tej pory nie oczekiwała się ona statusu ogólnokrajowego.

3. Zalety wdrażania czystszej produkcji

Stosowanie strategii czystszej produkcji jest niewątpliwie świadectwem nowoczesnego działania w przedsiębiorstwie, troski o otoczenie, miejsce pracy pracowników i konsumentów wytwarzanych dóbr czy usług. Wdrażanie strategii jest dobrowolne. Przedsiębiorstwo, realizując zasadę zapobiegania zanieczyszczeniom, musi

działać zgodnie z obowiązującym prawem oraz osiągać korzyści ekonomiczne i ekologiczne i odpowiednio je dokumentować. Podstawowym narzędziem pozwalającym na wdrażanie zasad czystszej produkcji jest procedura minimalizacji odpadów, która jest realizowana poprzez redukcję odpadów „u źródła” ich powstawania oraz ich recyrkulację [Nowak 1997]. Program ten nie tylko chroni środowisko naturalne, ale także dostarcza szeregu korzyści ekonomicznych, jak np. zmniejszenie zużycia surowców i energii, redukcja zanieczyszczeń, zniesienie ponoszonych kar i opłat ekologicznych, zwiększenie konkurencyjności wyrobów. Czysta produkcja nie jest działaniem jednorazowym i przedsiębiorstwo decydujące się na wdrażanie tych strategii zobowiązane jest stale dążyć do redukcji zanieczyszczeń, ograniczenia zużycia surowców i energii, a w konsekwencji do zmniejszenia kosztów produkcji poprzez ciągłe doskonalenie wdrażanych projektów czystszej produkcji.

Rozwój zarządzania środowiskowego ciągle trwa, powstają nowe narzędzia związane z systemowym podejściem do zarządzania środowiskowego uporządkowane w grupy, które:

- dotyczą oceny oddziaływania jednostki organizacyjnej (systemy zarządzania środowiskowego, ocena skuteczności działań środowiskowych, auditing środowiskowy),
- związane są z oceną produktu (ocena cyklu życia produktu, znakowanie ekologiczne, aspekty środowiskowe w standaryzacji produktów) [Kobyłko 2000, s. 101-102].

Zastosowanie nowych strategii zarządzania środowiskowego pozwala przedsiębiorstwom rozwijać produkcję:

- z zastosowaniem technologii przyjaznych dla środowiska,
- wyrobów służących ochronie środowiska,
- wyrobów przyjaznych dla środowiska w fazie użytkowania lub składowania i utylizacji.

Korzyści, na jakie mogą liczyć przedsiębiorstwa, to przede wszystkim:

- redukcja kosztów energii, surowców itp.,
- redukcja kosztów ponoszonych na sytuacje awaryjne,
- oszczędność zasobów przedsiębiorstwa,
- redukcja kosztów ubezpieczeń, ponoszonych opłat i kar,
- możliwości wprowadzania działań zapobiegających występowaniu szkodliwych efektów środowiskowych,
- polepszenie wizerunku ekologicznego przedsiębiorstwa,
- większa dostępność do preferencyjnych dotacji i kredytów pozwalających realizować przedsięwzięcia proekologiczne,
- poprawa współpracy z władzami lokalnymi i społeczeństwem,
- zwiększenie konkurencyjności wyrobów i usług,
- spełnienie wymagań inwestorów itp. [Pindór 2005, s. 36].

Jednym z kryteriów oceny projektów czystszej produkcji jest kryterium ekonomiczne. Koszty i korzyści klasyfikuje się na niewymierne, których ilościowe określenie jest niemożliwe, oraz wymierne, które można zwaloryzować. Oprócz aspektów ekonomicznych opartych na ewidencji kosztów i korzyści uwzględnia się także kryteria ekologiczne i społeczne [Famielec 1999, s. 35]. Najistotniejsze znaczenie dla wdrażania strategii czystszej produkcji ma zmiana w zachowaniu uczestników związanych z powstawaniem i użytkowaniem produktu, którego efektem jest wzrost świadomości ekologicznej i obszarów współpracy między podmiotami związanymi z cyklem życia wytwarzanego produktu.

4. Konkurencyjność przedsiębiorstw

Przedsiębiorstwo zawsze funkcjonuje w określonym otoczeniu w warunkach konkurencji rynkowej. Konkurencyjność przedsiębiorstwa kształtowana jest przez elementy otoczenia zewnętrznego, ale także te elementy, których źródłem jest samo przedsiębiorstwo.

Wykorzystanie nowoczesnych strategii zarządzania jest nie tylko wyrazem ekologicznej świadomości przedsiębiorstw, ale także instrumentem walki konkurencyjnej. Stosowanie przez przedsiębiorstwa systemów środowiskowych przyczynia się do poprawiania wizerunku przedsiębiorstwa na rynku, ale także ułatwia kreowanie jego pozycji rynkowej. Zainteresowanie klientów, odbiorców wyprodukowanych dóbr zwraca się w kierunku zdrowych i bezpiecznych produktów, opakowanych z zastosowaniem recyklingu i wykorzystaniem nowych technologii proekologicznych. Migracja klientów w kierunku ekologicznych produktów (np. zastosowanych opakowań możliwych do recyklingu) wymusza działania prośrodowiskowe u pozostałych wytwórców.

Poszukiwanie możliwości modyfikacyjnych procesów wytwórczych lub ich zmian może w decydujący sposób przyczyniać się zarówno do poprawy ochrony środowiska, jak i lepszej pozycji przedsiębiorstwa na rynku [Penc 1999, s. 159-160]. Do podstawowych przyczyn mających wpływ na ekologiczną działalność przedsiębiorstwa zalicza się przede wszystkim:

- wzrastającą liczbę przepisów i ustaw odnoszącą się do reglamentacji użytkowania i ochrony środowiska,
- wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa i samego przedsiębiorstwa,
- nacisk społeczny na poprawę jakości środowiska i wzrost ekologicznych wymagań konsumentów,
- spadek zainteresowania technologiami i wyrobami nieuwzględniającymi wymogów ekologicznych,
- konieczność dostosowania się do wymagań rynku europejskiego zgodnie z wymogami określonych norm,
- poszerzające się pole działania dla osiągania zysku i korzystnej pozycji w otoczeniu z uwzględnieniem ekologicznego rozwoju.

Ekologiczny rozwój przedsiębiorstwa jest wyborem strategii oraz budową takich struktur i kultury, aby nastąpiła integracja ochrony środowiska ze wszystkimi jego funkcjami i zadaniami [Penc 1994]. Skrupulatna kalkulacja wymaga opracowania odpowiednich scenariuszy działania. Kształtowanie pozytywnych relacji między przedsiębiorstwem a środowiskiem naturalnym następuje za pośrednictwem ekologizacji jego działania. Proces ten prowadzi do poprawy środowiskowych parametrów funkcjonowania przedsiębiorstwa, do jego trwałego i ekologicznego zrównoważonego rozwoju, a szczególnie do zmniejszenia uciążliwości środowiskowej oferowanych przez przedsiębiorstwo towarów i usług oraz uwzględniania wymogów ochrony środowiska i racjonalnego gospodarowania jego zasobami na wszystkich etapach funkcjonowania, łącznie z procesem pozyskiwania materiałów i komponentów do własnej produkcji oraz poprodukcyjną lub/i pokonsumpcyjną fazą funkcjonowania jego wyrobów [Czaja, Fiedor 1999, s. 176].

Efektywność ekologiczna przedsiębiorstwa może pozytywnie wpływać na jego potencjał konkurencyjny. Uwzględnianie ekologicznych uwarunkowań funkcjonowania przedsiębiorstwa oraz wdrażanie prośrodowiskowych działań na każdym etapie jego funkcjonowania, poczynając od planowania i przygotowywania procesu produkcyjnego, poprzez pozyskiwanie zasobów ekonomicznych, proces produkcji aż po sprzedaż i zagospodarowanie odpadów pokonsumpcyjnych, mogą przynosić określone efekty ekologiczne. Efekty ekologiczne można traktować jako potencjalne źródło korzyści ekonomicznych, a osiąganie korzyści ekologicznych umożliwia zdobywanie potencjalnej przewagi konkurencyjnej. Wzrost siły konkurencyjnej przedsiębiorstwa może być efektem wyprzedzania konkurentów w zakresie spełnienia wymogów ochrony środowiska.

Zachodzące zmiany w świadomości społecznej, proekologicznej, polegające na coraz powszechniejszej akceptacji czystego środowiska przyrodniczego jako elementu dobrobytu społecznego i indywidualnego, sprawiają, że przedsiębiorstwo może budować swoją przewagę konkurencyjną poprzez zróżnicowanie produktu i respektowanie ekologicznych preferencji określonych grup konsumentów. Sprostanie ekologicznym gustom konsumentów może się przekładać na konkurencyjność produktową przedsiębiorstwa oraz prowadzić do wzrostu popytu na oferowane produkty, co jest równoznaczne ze zwiększeniem przychodów i umocnieniem pozycji na rynku. Wyroby z ekoznakiem czy certyfikatem ISO zaczynają zdobywać przewagę konkurencyjną na rynku w stosunku do wyrobów bez oznaczeń środowiskowych. Przewaga konkurencyjna osiągnięta w wyniku wdrażania w przedsiębiorstwie działań i zachowań prekologicznych ma znaczenie jako element konkurencyjności tylko wówczas, gdy:

- stworzone zostaną określone warunki i sposoby liczenia i internalizacji kosztów zewnętrznych,
- stworzone zostaną warunki do powszechnej i skutecznej egzekucji zobowiązań za korzystanie ze środowiska,

- nastąpi wzrost świadomości ekologicznej społeczeństwa połączony ze zmianą preferencji i wzorców konsumpcyjnych.
Do potencjalnych korzyści z ekologicznych działań można zaliczyć:
- osiągnięcie na rynku przewagi kosztowej wynikającej ze wzrostu efektywności ekonomicznej przedsiębiorstwa w wyniku redukcji kosztów związanych z korzystaniem ze środowiska,
- osiągnięcie przewagi produktowej będącej wynikiem podniesienia jakości i atrakcyjności produktów oraz wzrostu zadowolenia i zaufania klientów do przedsiębiorstwa [Pindór 2005, s. 233].

Można oczekiwać, że przy prawidłowym stosowaniu czystszej produkcji może ona stanowić instrument bodźcowy dla rozwoju gospodarki, powodować wzrost efektywności gospodarowania surowcami czy energią, sprzyjać innowacyjności, zmuszając do poszukiwania ciągle nowych, lepszych, efektywniejszych i tańszych metod prowadzenia działalności. Wprowadzanie najnowocześniejszych rozwiązań technologicznych może okazać się narzędziem pobudzenia konkurencyjności między przedsiębiorstwami przede wszystkim ze względu na obniżenie kosztów zanieczyszczenia środowiska, a w efekcie na konkurencyjne ceny wyrobów finalnych wytwarzanych w danym przedsiębiorstwie.

Przedsiębiorstwa przy wyborze technologii modernizacji powinny brać pod uwagę takie rozwiązania, które pozwolą na racjonalne wykorzystanie surowców, energii, a także preferować technologie małodopadowe, bezodpadowe, dążyć do utylizacji odpadów. Wspólną cechą takich działań jest zapobieganie powstawaniu zanieczyszczeń oraz zahamowanie degradacji i poprawa środowiska naturalnego. Czysta produkcja to element strategii zrównoważonego rozwoju, określający zespół działań niezbędnych do osiągnięcia ekorozwoju.

Zainteresowanie jej wykorzystaniem jest jednak coraz większe. Działania ekologiczne przedsiębiorstw mogą być wspierane poprzez fundusze strukturalne w ramach sektorowych programów operacyjnych. Tego rodzaju wsparcie przeznaczone jest przede wszystkim na takie kierunki działań, jak:

- inwestycje, w tym związane z rozpoczęciem w istniejącym przedsiębiorstwie działalności obejmującej dokonywanie zasadniczych zmian produktu, produkcji lub procesu produkcyjnego, oraz działania modernizacyjne, zakup wyników prac badawczo-rozwojowych i/lub praw własności przemysłowej, wdrażanie i komercjalizację technologii i produktów innowacyjnych, zastosowanie i wykorzystanie ICT, a także dostosowanie do wymogów ochrony środowiska;
- doradztwo, m.in. w zakresie: jakości (systemy zarządzania i certyfikacja), innowacji i nowych technologii, wprowadzania produktów na nowe rynki zagraniczne, tworzenia sieci kooperacyjnych przedsiębiorstw, pozyskiwania zewnętrznego finansowania, działania nowoczesnych technologii, maszyn i urządzeń automatycznych, audytu technologicznego, planowania rozwoju przedsiębiorstwa i technologii, wdrażania pozyskanych technologii i własnych rozwiązań technologicznych itp. [Raport..., 2007, s. 234].

W najbliższych latach można się spodziewać rozwoju konkurencji środowiskowej przedsiębiorstw. Przedsiębiorstwa w ramach tych programów realizować będą najczęściej projekty niskokapitałowe w zakresie minimalizacji wytwarzanych zanieczyszczeń, takich jak: ulepszanie sterowania procesem, modyfikacja aparatury, recykling materiałów, zmiana surowców, zmiana procesu wytwarzania itp. [Fijał 2005, s. 160-170]. Tak więc obraz przedsiębiorstwa przyjaznego środowisku zajmuje coraz ważniejsze miejsce w utrzymaniu wysokiej pozycji konkurencyjnej na rynku, a także w procesie budowy długofalowej strategii rynkowej przewagi konkurencyjnej.

Literatura

- Czaja S., Fiedor B., *W zgodzie z wymogami rynku i środowiska*, „Ekoprofit” 1999 nr 1.
- Famielec J., *Straty i korzyści ekologiczne w gospodarce narodowej*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa-Kraków 1999.
- Fijał T., *Ekologiczne i ekonomiczne efekty realizacji strategii czystszej produkcji w wybranych przedsiębiorstwach*, AE, Kraków 2005.
- Kobyłko G. (red.), *Proekologiczne zarządzanie przedsiębiorstwem*, AE, Wrocław 2000.
- Kramer M., Urbaniec M., Kryński A., *Międzynarodowe zarządzanie środowiskiem*, C.H. Beck, Warszawa 2004.
- Nowak Z., *Czysta produkcja – strategia ochrony środowiska XXI wieku*, „Problemy Ekologii” 1997 nr 4.
- Penc J., *Ochrona środowiska w strategii przedsiębiorstwa*, „Aura” 1994.
- Penc J., *Strategie zarządzania*, cz. 2, Placet, Warszawa 1999.
- Penc J., *Strategie zarządzania. Strategie dziedziczne i ich realizacja. Zintegrowane zarządzanie strategiczne*, Agencja Wydawnicza Placet, Warszawa 1995.
- Pindór T. (red.), *Proces wdrażania rozwoju zrównoważonego w przedsiębiorstwie*, Wydawnictwo Ekonomia i Środowisko, Białystok 2005.
- Raport o stanie sektora małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce w latach 2005-2006*, PARP, Warszawa 2007.
- Sadowski A., *Struktura świadomości ekologicznej*, „Ekonomia i Środowisko” 2000 nr 1.

CLEAN PRODUCTION STRATEGY AS A COMPONENT OF COMPANIES' COMPETITIVENESS

Summary

Implementation of modern strategies as clean production for environmental managing is not only an evidence of increasing companies ecological consciousness but also an element of competitive struggle. Taking into account changes which take place in social consciousness and increasing acceptance for clean natural environment as components of social and individual welfare, enterprises must build their competitive advantages through product diversification and respect of ecological preferences of groups of consumers. One should expect that correct implementation of clean production may be an instrument supporting economic growth, increasing raw materials and energy managing efficiency, stimulating innovativeness through permanent searching for new, better, more efficient and cheaper methods of production. Introduction of modern technologies may be an instrument which creates favourable conditions for competitiveness because of decreasing costs of environment pollution and as final result competitive prices of commodities.